

Nu stannar vi upp
och njuter

NLL:s Landsmöte 2016

Språklig sårbarhet –
vad är det?

Vad föreställer orden?

International Association
of Logopedics and
Phoniatrics

Vilka faktorer påverkar
språkstörning?
Reflektioner över mot-
ståndskraft och risk

Svensk Intresseförening
för Tal & Språk sits.nu

Tal & Språk nr 3/2016

Tidskrift för Svensk Intresseförening

för Tal & Språk

ISSN 1650-4445

Grafisk form

MittKompetens AB, Härnösand

Tryck

Hemströms Tryckeri, Härnösand

För prenumeration på Tal & Språk

vänligen kontakta:

SITS

c/o MittKompetens AB

Nattviksgatan 6

871 45 Härnösand

sits@mittkompetens.se

Ansvarig utgivare

Sofia Norrman

Annonsering

Annonser till nr 4 bokas senast 9/10 och skickas senast 16/10 2016.

För annonspriser se www.sits.nu

Manusstopp för redaktionellt material

nr 4 16/10 2016.

Foto där ej annat anges

Sophie Bergman

Innehåll

Tal & Språk 3/2016

	Sida
Nu stannar vi upp och njuter	3
NLL:s Landsmöte 2016.....	4
Språklig sårbarhet – vad är det?	10
Vad föreställer orden?.....	12
International Association of Logopedics and Phoniatrics	16
Vilka faktorer påverkar språkstörning? Reflektioner över motståndskraft och risk	17

sid 10

sid 16

sid 12

Nu stannar vi upp och njuter!

Jag älskar Ernst Kirchsteiger. Jag erkänner det här och nu. Jag inser att jag, efter den bekännelsen, tappade i förtroende hos hälften av er. Hos den andra hälften kanske jag steg ett snäpp? Låt mig bara beskriva varför jag nu drabbats av denna kärlek.

Det är så lätt hänt att vi hela tiden strävar efter nyare, större, effektivare, finare, oftare eller snabbare. Reklamfilmer på tv tävlar om att låta oss förstå att det är illa om vi nöjer oss med det vi har. Vi borde inte tolerera att ha den förförda modellen av en viss sorts bil, vi borde inte vara glada om vi tvingas stå ut med att använda härprodukter som bara glänsar hälften så mycket som den nya sorten och hur patetiskt är det inte att sitta och lyssna på gammelmorfar som läser julevangeliet långsamt på julafton, när vi egentligen bara vill slå i gång all teknik och få upp hastigheten runt omkring oss.

Ernst gör inte så. Han ser sig omkring. Lyssnar. Smakar. Luktar. Och känner! Han har förmågan att fyllas av ren lycka när han ser en vacker ros, hör en koltrast, smakar på en god ost eller känner doften av barrskog. Och det känns äkta. Det känns också nödvändigt att vi alla tränar på att göra likadant. Jag säger inte att jag kan det, men jag blir så inspirerad av honom och önskar att jag kunde ernsta lite oftare.

Visst ska vi, i vårt arbete, vara effektiva och göra vårt bästa, men vi måste kunna se även de små framstegen. Det kanske inte handlar om att själva funktionen alltid förbättrats så våldsamt hos våra elever eller patienter, men det kanske finns en ökad förståelse att notera, en större självsäkerhet att berömma, eller en ökad förmåga att delta i sin omgivning att lyfta fram. Det är förmågan att se allt det viktiga som finns runt omkring oss. Det må vara aldrig så vardagligt eller litet, men det är värdefullt att reflektera över och, som Ernst, njuta av det, när vi har det precis framför oss.

I årets kongress ligger fokus på flerspråkighet. Alla de människor som nu kommer till Sverige, med en hel massa i bagaget, har ett jättearbete framför sig. De ska ta sig in i en ny samhällsstruktur, en ny kultur och ett nytt språk.

Foto: Privat

Sofia Norrman

Man kan inte klara allt på en gång. Låt oss tillsammans bli bra på att se de små framstegen och allt som redan fungerar bra, så får vi större lust och mer energi för att även orka ta de stora stegen. För hur det nu är, så är det klart att vi faktiskt måste ta oss vidare. Även Ernst bygger faktiskt nytt och gör lite finare och större.

Kanske är det, i vår snurriga nutid, viktigare än någonsin att vi minns Karin Boyes klokheter. Karin Boye konstaterar att vi måste vara "I rörelse", vilket också är namnet på den dikt jag tänker på. Vi mår bra av att ha mål att sträva mot, men vi får inte glömma att njuta på vägen! Orden "Nog finns det mål och mening i vår färd – men det är vägen, som är mödan värd" ska vi tänka på lite oftare.

Målet för mig nu är att ordna en fin kongress i november. Ni är hjärtligt välkomna och kan gå in på vår hemsida www.sits.nu, för all information om hur ni anmäler er. Men det är ett tag dit. Vi tar och njuter av det vi har runt omkring oss i dag, till att börja med. November kommer tids nog! ●

Sofia Norrman

NLL:s Landsmöte 2016

Den 9–12 juni 2016 höll Norsk Logpedlag, NLL, sitt landsmöte i Ålesund. Ålesund, känd för sin unika jugendarkitektur, är vackert belägen mellan höga fjälltoppar och Geirangerfjordens mynning. Fiskindustrin är stor i Ålesund och den beskrivs som Ålesunds guld.

Årets föreläsare bjöd på många intressanta och givande föreläsningar. De två inledande föredragen var tagna direkt ur verkligheten då Siv Einarsen Wollstad berättade om hur det är att ha ett barn med språkstörning. Hon beskrev sin son Dan som sen i sin ordproduktion, att han ofta satt i sina egna tankar och var passiv. När han blev lite äldre uppstod många missförstånd både hemma och i skolan. Dan valde ofta att vara för sig själv och Siv slog fast att vi vuxna måste förstå att vissa barn vill vara ensamma och att de trivs med det. Hon uppmanade alla föräldrar att gå på sin magkänsla om när det är dags att söka hjälp. Hon belyste även frågan om vilken profession som utreder barnet. I Dans fall var frågeställningen specifik språkstörning och följaktligen var det en logoped som utredde hans ärende. Men utifrån Dans symtom som liten

kunde han lika gärna ha blivit utredd av en psykolog med frågeställning inom autismspektrumtillstånd. Då kanske resultatet blivit ett annat, med en annan diagnos och med en annan prevention. Familjens engagemang är viktigt, sade hon. Som förälder kan man inte sitta och vänta på att andra ska göra jobbet. Siv Einarsen Wollstad beskrev sin kamp för att Dan skulle få den hjälp han behövde genom skolåren.

Det blev en emotionellt stark föreläsning om en förälders kamp och kärlek till sitt barn. Dans uppväxtår har fyllts med förklarande samtal, repetitioner, läxträning och präglats av en familj som varit förstående och stöttande. Föräldrarnas tydliga målsättning har varit att Dan ska bli självständig och ha tilltro till sig själv och sina förmågor.

Efter denna inledning kom sonen själv, Dan Einarsen Wollstad, upp på scen. Han berättade minnen från sin uppväxt, skolgång och beskrev hur hans språkstörning påverkar honom i dag som vuxen. Det blev tydligt att Dan tidigt i sitt liv fått hjälp av sin familj att förstå sina språkliga svårigheter och vad han behövde för att klara sin vardag. Han sade att det är lika svårt för den

som har en språkstörning som för den som möter en person med språkstörning. När han var yngre så sa han allt utan filter och det uppfattades många gånger som negativt av omgivningen.

Dan har valt att inte berätta om sina språkliga svårigheter för sina kamrater. Däremot säger han att hans mor berättat för de vuxna som träffar Dan, både vänner till familjen och pedagoger som arbetat med Dan. Det han fortfarande upplever som svårt, är att han behöver mycket längre tid än andra för att lära sig, samt att förstå när någon pratar fort och använder ord med samma betydelse. Han säger att han inte skulle ha klarat sig i skolan utan det goda stöd av specialpedagog och elevassistent som han fått. Att han lyckats med sin inläring beror på att det varit, som han uttrycker det, en blandning av att sitta i klassrummet och lära lite och att sitta själv med stöttning av en vuxen och lära mycket.

Vilopauser under dagen har varit ett måste. Tröttheten har också varit påtaglig när han kommit hem. Trots detta har Dan varje kväll tillbringat långa stunder tillsammans med sin mamma med att göra läxor och repetera det som tagits upp i skolan under dagen.

Han skojar och säger att hans mamma har gått grundskolan två gånger. Hans åsikt är att läxor är viktiga och att utan dem hade han inte klarat skolan. Förberedelser före prov har varit extra viktiga och att han under proven fått sitta avskild för att slippa stressen av att kamrater blivit färdiga före honom. Att både mamma och pappa varit viktiga stöttelelare för hans utveckling framgår tydligt. Han berättar också om sin bror som i dag är hans bästa vän och alltid har funnits vid hans sida för att tolka när det uppstått oklarheter. I stallet fann han ro – hästen förstod honom och ställde aldrig svåra frågor! Dan Einarsen Wollstad lever i dag ett bra liv. Han har en flickvän och har utbildat sig till bilmekaniker, vilket han arbetat som i flera år. Avslutningsvis säger han att han tycker det är synd att det inte finns några kurser för att

lära sig att småprata och hans önskan, just nu, är att i framtiden klara av att vara spontan på ett naturligt sätt.

Sissel Ingvaldsen är psykolog med specialisering inom specifika språkliga svårigheter och afasi. Rubriken för hennes föreläsning var *Konsekvenser av att leva med språksvårigheter – och hur vi bemöter dessa*. Hon började med att citera en tioårig pojke med språkstörning. Citatet lød: *Det är så många ord som jag inte känner igen, det är miljoner av dem!*

Hon belyste de funktionella begränsningar som en språkstörning medför: effektiv kommunikation, socialt deltagande och skolfärdigheter/jobbmöjligheter. Antingen uppkommer dessa begränsningar enskilt eller i kombination. Hon gav exempel på vad eleverna själva säger när de inte förstår det som sägs eller av vad de ska

läsa sig till. Hon gav dessutom många förslag på hur vi som vuxna kan bemöta dessa tankar. Vi kan exempelvis säga: Så bra att du berättar det här för mig, du är inte ensam om det här, du är inte dum.

Sissel återgav ett citat av Humle & Snowling, 2009, som lyder; *Problems in understanding or producing language are among the most frustrating and isolating handicap a child can experience*.

Hon berättade också att många elever med språkstörning får emotionella svårigheter. Åtskilliga av dem har svårigheter med självreglering. Dessa kan orsakas av avsaknaden av ett inre språk. Ytterligare pålaga är ångesten och känslan av att alltid komma till korta, som ibland kan leda till kronisk stress. Vidare betonade Sissel skillnaden mellan tristess och depression och räknade upp några →

varningssignaler vid depression. Motsatsen till depression är inte lycka eller glädje, utan vitalitet, sade hon. De varningssignaler hon nämnde var bland annat att eleven tappar all glädje och intresse för saker, sömnen blir dålig, aptiten avtar och att omsorgen om sig själv blir undermålig.

Sissel berättade också om ett träningsmaterial för att träna social kommunikation som heter *The SCIP manual*. SCIP står för Social Communication Intervention Programme och *The SCIP manual - Managing children's pragmatic and social communication needs in the early school years* (Catherine Adams och Jacqueline Galle). Hon gav ett exempel ur träningsprogrammet genom att visa en modell där hon först modellerade, sedan, som hon uttryckte det, saboterade det som var tänkt, sedan rollspelade detta, byte av roller och till sist byte av rollerna att sabotera det planlaga.

Vidare betonade hon vikten av att lära elever strategier när det är något de inte förstår. Några exempel är att lära sig att be om hjälp, att be någon att säga det saktare och att be någon upprepa det.

Sissel Ingvaldsen avslutade med att betona hur betydelsefullt det är att de vuxna har kunskap om elevens svårigheter.

Dr Susan Ebbels är logoped och aktiv i utvecklingsarbetet vid Moor House School & College i England, en specialskola för elever med språkliga

svårigheter. Hon är också knuten till Centre for Speech & Language Intervention Research, University College London, och är medredaktör i tidskriften *International Journal of language and communication disorders*. Susan gav två föreläsningar på denna konferens. Den första hade rubriken *The current evidence base for school-aged children with language impairment*. Den andra föreläsningen hade rubriken *Introduction to Shape Coding for teaching grammar to children with language impairment*.

Första föreläsningens upplägg var att visa på kvalitet och kvantitet på evidens rörande träningsmetoder inom olika språkliga områden. Genom hela föreläsningen åskådliggjorde hon sin evidens via stoppljusfärgade pilar i grönt, gult och rött. Den gröna färgen på pilen visade att interventionen varit effektiv, den gula att det inte påvisats någon säker evidens för att interventionen är effektiv och den röda färgen att interventionen inte varit effektiv.

När det gäller lärare som fått lära sig mer om språkliga svårigheter av kunniga, så finns det nästan inte någon evidens för att det ger den enskilde eleven någon förbättring inom språk, litteracitet, socialt samspel eller beteende.

När Susan summerade evidens för vad som är effektiv intervention i undervisning i språkgrupper nämnde hon bland annat att om det görs minst 3 x 30 minuter/

vecka, med pedagoger som har kompetens för språkliga svårigheter och där pedagogen är duktig på att stötta eleverna så ger det positiva resultat. I dessa grupper utvecklas elevernas expressiva förmågor, ordförråd och narrativa förmåga. Med ett ökat ordförråd och ett förbättrat språk kan även läsförståelsen förbättras. Vad som däremot inte verkar ha någon positiv förbättring i dessa språkgrupper är elevernas hörförståelse.

När hon sedan delgav evidens gällande direkt träning av logoped/talpedagog så beskrev hon evidens på effektiv intervention då den utförs minst 30 minuter per vecka. Även här påvisades positiva effekter på elevens expressiva förmågor och ordförråd. Vad det gäller elevernas impressiva förmågor har det inte gått att se någon evidens för att det påvisar någon förbättring i detta direkta arbete.

Susan beskrev sedan arbetet i klass där en lärare och en logoped/talpedagog befinner sig samtidigt. Om de är kunniga inom det språkliga området och har planerat och genomfört lektioner tillsammans, så visar evidens på att det ger många positiva effekter inom de språkliga förmågorna. Detta samarbete tar tid men i gengäld så ger det positiva resultat, både för eleverna med språkstörning och övriga elever i klassrummet. Susan ställde frågan om vilka effekter ett sådant samarbete, så kallat collaborative work, skulle kunna få om det blev möjligt

att genomföra det i högre utsträckning.

Susan nämnde också expressiv grammatisk träning, där positiv evidens kan påvisas. Det intressanta som belystes där är att just denna intervention verkar ha bäst effekt om den inte görs oftare än en gång per vecka.

Beträffande narrativ baserad träning har Susan sett positiva effekter för elever med både expressiva och impressiva svårigheter. Det ger positiva resultat i arbete en till en, arbete i par, men även då eleverna arbetar i grupp. Både berättelsestruktur och längd på berättelse förbättras. Vad gäller grammatisk förmåga och komplexitet i meningar så finns det ingen evidens för någon förbättring med narrativ träning.

Träning av ordförråd, både semantiskt och fonologiskt, har visat sig ge positiva effekter på förståelse av de tränade orden. Bäst resultat framkommer när det tränas i det ovan beskrivna samarbetet mellan lärare och logoped/talpedagog eller i direkt träning med logoped/talpedagog.

Susan har även undersökt evidens gällande träning vid ordmobiliseringssvårigheter och har då funnit att fonologisk träning en till en tillsammans med logoped/talpedagog med utvalda ord ger positiv effekt, semantisk träning med ord presenterade i olika kategorier likaså. Däremot har hon inte kunnat påvisa att denna träning förbättrar elevens kapacitet att generalisera denna

förmåga till andra ord än de som tränats.

Under hela sitt föredrag väckte Susan frågor som vi kan ställa oss i vårt dagliga arbete: Vad är effektivast? Vad ger det för resultat? Hon hade även många intressanta idéer om vad som är intressant att forska vidare om. Ett ord på vägen var även att aldrig ge upp om eleven inte visar resultat. Hon uppmanade oss då att prova att ändra metod, intensitet, inriktning etcetera.

Under sin andra föreläsning dök dr Susan Ebbels ner i ämnet hur hon via olikformade former, olika färgkodningar och ett eller flera markerade streck under ord bygger upp ett visuellt system med eleverna för att lära in grammatik. Hon redogjorde för hur hon metodiskt bygger upp de grammatiska strukturerna i språket. Hon kallar denna metod Shape Coding. Hon gav oss en länk på Youtube där hon praktiskt visar hur det fungerar. Den finns på <https://www.youtube.com/watch?v=Ot-uekkC560>. Gå även in på länken <http://www.moorhouseschool.co.uk/shape-coding> om ni vill veta mer.

Professor Susanna Simberg är logoped och professor vid Åbo Akademi i Finland. Hon föreläste under rubriken *Yrkesrelaterade röststörningar – vanligare än man tror*. Susanna började sin föreläsning med att säga att hon ofta möter personer med röststörning som lägger skulden på sig själva och tror att de gjort något fel.

Det påståendet tycker hon inte om, utan var tydlig med att säga att denna problematik orsakas av att något i arbetet och/eller miljön. En röststörning blir problem för individen eftersom det medför stress, oro och begränsningar, fortsatte hon, och för samhället innebär det kostnader för sjukvård och eventuella vikariekostnader. En röststörning innebär även problem för åhöraren eftersom det kan vara svårt att höra vad personen med röststörning säger. Susanna nämnde att 20 procent av alla lärare har röstproblem. Men det är bara toppen av ett isberg, befarar hon, eftersom det visat sig att just denna yrkeskategori inte är speciellt aktiv med att söka hjälp. Ett intressant påstående är att vissa människors röster tycks tåla hur mycket som helst och Susanna resonerade då om det kan finnas en genetisk faktor inblandad. Hon nämnde även en läsvärd skrift som Arbetsmiljöverket ger ut som heter *Din röst växlarverkar med miljön*.

Näst i tur av föreläsare var dr Janet Webster, som arbetar både som forskare och i kliniskt arbete som logoped vid Newcastle University i England. Hennes forskning fokuseras på att kartlägga samt finna träningsmetoder för personer som drabbats av afasi. Rubriken på hennes föreläsning var *NARNIA: Narrativ Intervention in Aphasia*.

Janet inledde med att beskriva det hon benämner ”multilevel therapy: treating

Marthe Kopperud - Visitnorway.com

words, sentence and discourse”. Hon berättade att många som drabbats av afasi vill förbättra sitt språk och sin kommunikation och att det som tränas, lärs in bättre. En av svårigheterna är emellertid att personen i fråga har svårt att generalisera sin nyfunna förmåga. Janet börjar sin träning med att träna på ordnivå. Där är hon tydlig med att ord som tränas in ska vara meningsfulla för personen i fråga, oavsett hur svåra än de är. Genom att sedan träna verb isolerat blir det lättare att börja producera mening.

Janet gav en bild av hur hon vidare utgår från enstaka ord, till meningar och sedan utvecklar den narrativa förmågan. I hennes sätt att arbeta ger hon ofta möjlighet till olika svarsalternativ i tränings-situationerna. Det gör det lättare för personen att klara uppgiften och därmed stärka tilltron till sin förmåga.

Janet beskrev en studie som hon varit delaktig i och

som heter *NARNIA, A Novel Approach to Real-life communication: Narrative Intervention in Aphasia*. NARNIA bygger på det hon beskriver som ”multi-level therapy”. Det innebär träning i tre nivåer utifrån givna bilder. Den första nivån är ”word level process” och där gäller det att hitta verbet i handlingen. Sedan identifieras och produceras substantivet. I den andra nivån, ”sentence level process”, skapas ett resonemang runt varje verb. På den tredje nivån, ”discourse level process” formas en ram runt diskursen och där länkas meningar ihop. Det följer berättelsestrukturen: 1) Någon: vem?, det vill säga substantivet, 2) Händelsen: gör? verbet, 3) Vad? Subjekt+ substantiv.

Personer som drabbats av afasi har stor nytta av visuella mindmaps, berättade Janet. Sammanfattningsvis bygger arbetet med NARNIA på att använda sig av ord och meningsproduktion kopplat till

en tydligt visuell bild. Nästa steg är att producera tal utan stöd av en bild. Allt ska vara kopplat till personliga relevanta ämnen. Det läggs ingen kraft på korrigera felaktig meningsbyggnad. Resultatet av NARNIA-studien visar goda resultat då ”multi-level therapy” använts. I det vardagliga språket har den lexikala förmågan, meningsproduktion och strukturen i diskursen förbättrats. I sina avslutande ord sade dr Janet Webster att om en terapiform fungerar, fundera på varför och fortsatt sedan med den!

Konferensens avslutande föreläsare var Marit Carolina Clausen. Hon är logoped och doktorand vid institutionen för språk och kommunikation vid Syddansk Universitet. Hennes rubrik för föreläsningen var *Barn med språkljudssvårigheter – klassificering och intervention*. Hon påvisade att dagens forskare inte är eniga om hur barns uttalsvårigheter

ska klassificeras. Hon visade Shribergs klassifikation, Stackhouse & Wells klassifikation och Dodds klassifikationsmodell. Hon beskrev sedan två barn med några gemensamma och några olika uttalsvårigheter och gjorde sedan en jämförande beskrivning av vilken intervention som skulle vara aktuell för dessa barn utifrån de olika klassificeringsmodellerna. Det hon då belyste var just det ovanstående beskrivna – att forskare i dag inte är helt eniga.

Den inriktning som Marit Carolina valt att fördjupa sig i är Dodds klassificeringsmodell. Dodds hypoteser (1995) bygger på att uttalsvårigheter klassificeras mot bakgrund av ”symptom” på barnets uttal

både gällande fonetiska och fonologiska processer. Det Dodds även bygger sina hypoteser på är att varje ”symptom” kan kopplas ihop med en underliggande nedsättning i talprocessen. Dodds klassificering går att använda inte bara i forskningssyfte utan även i praktiskt arbete. Via denna klassificeringsmodell går det enligt Marit Carolina även att finna de barn som hon beskrev som ”fake late talkers”. Klassificeringsmodellen bygger på fyra delar: artikulationssvårigheter, fonologiska svårigheter, konsistenta fonologiska svårigheter och inkonsistenta fonologiska svårigheter. Utifrån dessa delar i modellen planeras interventionen. Hon beskrev även interventionsprinciper och

hur interventionen ska inledas samt dess innehåll, frekvens och intensitet.

Sammantaget var det en mycket givande och spännande konferens. Föreläsningarna hölls på norska, danska, finlandssvenska och engelska, så det gällde att vara på alerten! Förmånen att få ta del av evidensbaserad forskning på intervention var för mig extra intressant. Ålesund är en otroligt vacker stad och under dessa konferensdagar visade den sig i sin vackraste skrud med ett skimrande hav, snöklädda fjälltoppar och sol från en blå himmel. ●

Åsa Holfve

**SPRÅK
LEK**

Logoped Astrid Frylmarks noggrant
utvalda böcker och material

www.ordaf.net

Om språk för föräldrar m.fl.

www.spraklek.se

Språk utveckling

Kört fast i engelska?

Två nya material presenteras inom kort för dem som kört fast i ämnet engelska och behöver en nystart. Fungerar lika bra för elever som behöver fler aktiviteter i muntlig engelska.

Ordkunskap...

...är nyckeln till läsförståelse. Ett nytt material för att kartlägga ordförrådet hos årskurs 4-6 presenteras vid Dyslexikongressen och finns inom kort i webbutiken.

Kurser

De uppskattade fortbildningskurserna **Hela språket - hela tiden** och **Språklig kartläggning F-6** ges på nytt vt 2017.

Böcker och material

Den viktiga pragmatiska utvecklingen behöver också stödjas. **Svårigheter med social kommunikation** och **Samtal om samtal** vägleder dig som träffar dessa elever.

Språklig sårbarhet – vad är det?

Som logoped och lärare på speciallärar- och specialpedagogprogrammen har jag många gånger föreläst om vad språkstörning är och hur man i skolan kan upptäcka och hjälpa elever med denna diagnos. Visst är det bra och positivt att kunskapen och medvetenheten om språkliga svårigheter har ökat ute på skolor och förskolor. Men måste problematiken alltid benämnas *språkstörning*? Räcker det inte att logoped och andra inom hälso- och sjukvården har det som en diagnos i samband med utredningar och åtgärder. Risken om samma begrepp används i pedagogiska sammanhang är att det blir fokus på hjälp- och stödinsatser av individuell karaktär, inte sällan utanför gruppen eller klassen, baserat på beskrivningar av enskilda barns/elevs språkliga brister. För att minska den risken har jag under många år sökt efter ett begrepp som belyser samtalspartnerns och sammanhangets viktiga roll för att stödja och stärka lusten att använda språket, att kommunicera. I pedagogiska sammanhang behövs ett begrepp som pekar på vikten av möten, samspel och möjliggörande av utveckling och lärande.

Resultatet blev *språklig sårbarhet*, efter inspiration från det

Foto: Privat

Barbro Bruce

engelska begreppet *vulnerability*. Språklig sårbarhet skulle kunna vara ett alternativ till begreppet språkstörning när man rör sig i skolsammanhang. Motiveringen är att få bort ett ensidigt fokus på eleven som bärare av språkliga svårigheter till förmån för ett relationellt synsätt där också pedagogiken och de språkliga kraven blir synliga. Det innebär att alla lärare – inte bara speciallärare och specialpedagoger – måste bli medvetna om språkets roll som pedagogiskt verktyg för att packa upp, förstå och förmedla ett ämnesinnehåll – och inte minst för att etablera och upprätthålla relationer. Det handlar om olika relationer: i relation till ämnet, till läraren och till andra elever, alltså även i det sociala livet. Med begreppet språklig sårbarhet är det inte enkom elevens språkliga brister som står i centrum, utan även alla lärares språkliga medvetenhet

och möjligheter att anpassa pedagogiken till elevernas språkliga förutsättningar. Den språkliga sårbarheten är nämligen avhängig den språkliga belastningen i form av språkliga krav respektive språkliga möjligheter. Mer om dessa tankar kan man läsa i boken *Språklig sårbarhet i förskola och skola; barnet, språket och pedagogiken* (Bruce, Ivarsson, Svensson & Sventelius, 2016).

Språk och språkande handlar om mänsklig kommunikation och den äger rum i sammanhang och i relation med andra. Det kan aldrig vara bara den enes problem om kommunikationen inte fungerar. Kommunikation handlar om ett samarbete, ett gemensamt skapande där båda parter gör sitt bästa för att förstå och göra sig förstådd. Därför är det olyckligt att förstå diagnosen språkstörning som en individburen problematik. Precis som i all mänsklig kommunikation är det vid språkstörning ett känt fenomen att kommunikationen flyter på lite olika lätt i olika lägen, men kanske har man inte närmare funderat över varför det är så. Beror det på samtalspartnern, sammanhanget, ämnet eller något annat? Från forskningen vet vi ganska mycket om hur man som samtalspartner kan anpassa sitt språk i olika

avseenden för att underlätta och möjliggöra. Man skulle därför kunna säga att språkliga svårigheter är kontextuella och relationella.

Språklig sårbarhet hörs och märks inte alltid, den kan vara "tyst" eller dold med risk att den inte upptäcks och ibland maskeras den genom avledningsmanövrar eller undvikanden. Att ständigt prata själv kan också vara ett sätt att dölja sin osäkerhet att förstå vad andra berättar och pratar om. Svårigheter att hålla kvar uppmärksamheten och koncentrationen och att sitta stilla, lyssna och hänga med under lektionerna kan också vara tecken på språklig sårbarhet. Å andra sidan behöver tystnad och knappordighet inte betyda att man inte kan svaret eller har något att säga. Det är ju verkligen viktigt att varje lärare har kunskap om och förståelse för detta.

I specialpedagogisk forskning har ett relationellt synsätt vunnit fotfäste. Det märks även i språkbruket: man pratar om elever i svårigheter i stället för elever med svårigheter. Denna förändring har tagit ganska lång tid, uppemot ett par decennier, och kan närmast beskrivas som ett paradigmskifte, alltså ett helt nytt sätt att se på svårigheter, och därmed också ett nytt sätt att förhålla sig i situationer som utmanar. Eftersom detta nya synsätt och förhållningssätt begreppsliggörs så diskret, ja knappt märkbart, så är det inte att vänta att varje lärare ute på varje skola ska ha

uppmärksammat och funderat närmare på skillnaden mellan "i svårigheter" och "med svårigheter". Det är lätt att missa den lilla prepositionen "i" som bär på så stor betydelse. Rent semantiskt antyder "i" att det handlar om hela situationen och det innebär ett relationellt synsätt. Alla kan hamna i svårigheter, men svårigheterna kan bero på många olika faktorer. Det kan vara både elevens språkliga sårbarhet och undervisningens bristande anpassning till elevens språkliga förutsättningar som skapar problem. Samtidigt kan allt liknas vid Pandoras ask för det kan finnas många faktorer bakom den språkliga sårbarheten, exempelvis en ärftlig problematik att hantera och bearbeta språkliga symboler (vilket är vanligt vid språkstörning), bristfällig språklig stimulering, för lite tid för samspel, samtal och böcker eller en kombination av alla dessa faktorer. Vad gäller de pedagogiska möjligheterna så är de beroende av: lärarens språkliga medvetenhet och förmåga att lyssna in och läsa av elevernas intressen och drivkrafter och att anpassa undervisningen efter det.

Inte sällan är det i situationer där man blir utmanad, när man faktiskt inte vet hur man ska agera eller reagera, som man får anledning att stanna upp, tänka efter, och kanske tänka om. Det är i dessa lägen man har extra stor chans att utvecklas och växa, både på det professionella och på det personliga planet. Det är här specialpedagogiken kommer

in. Vad står förledet *special-*annars för? En tolkning skulle kunna vara att specialpedagogik är den pedagogik som inte bara löper på av slentrian, utan bygger på eftertanke och omtanke i relation till olika faktorer med eleven i centrum. Det handlar om att anpassa språket – inte bara valet av språk, utan också omsorgen om att uttrycka sig i för eleven kända begrepp, anpassa sin meningslängd och sitt val av språkliga konstruktioner efter elevens språkliga förutsättningar. Det handlar också om att läsa av elevernas intressen och anknyta undervisningen till det. Specialpedagogik handlar alltså inte om individinriktade hjälpinsatser utanför den undervisning som bedrivs i klassrummet, utan om en pedagogik som möjliggör en inkluderande undervisning. Visst borde alla lärarstudenter redan under lärarutbildningen få fler specialpedagogiska utmaningar och dilemman att fundera över. Jag och mina kollegor vid Malmö högskola har funderat mycket på specialpedagogikens roll och betydelse. Det resulterade i att vi skrev boken *Specialpedagogik i professionellt lärarskap; synsätt och förhållningssätt* (Bruce, Rubin, Thimgren & Åkerman, 2016). ●

Sölvesborg 15 augusti 2016

Barbro Bruce

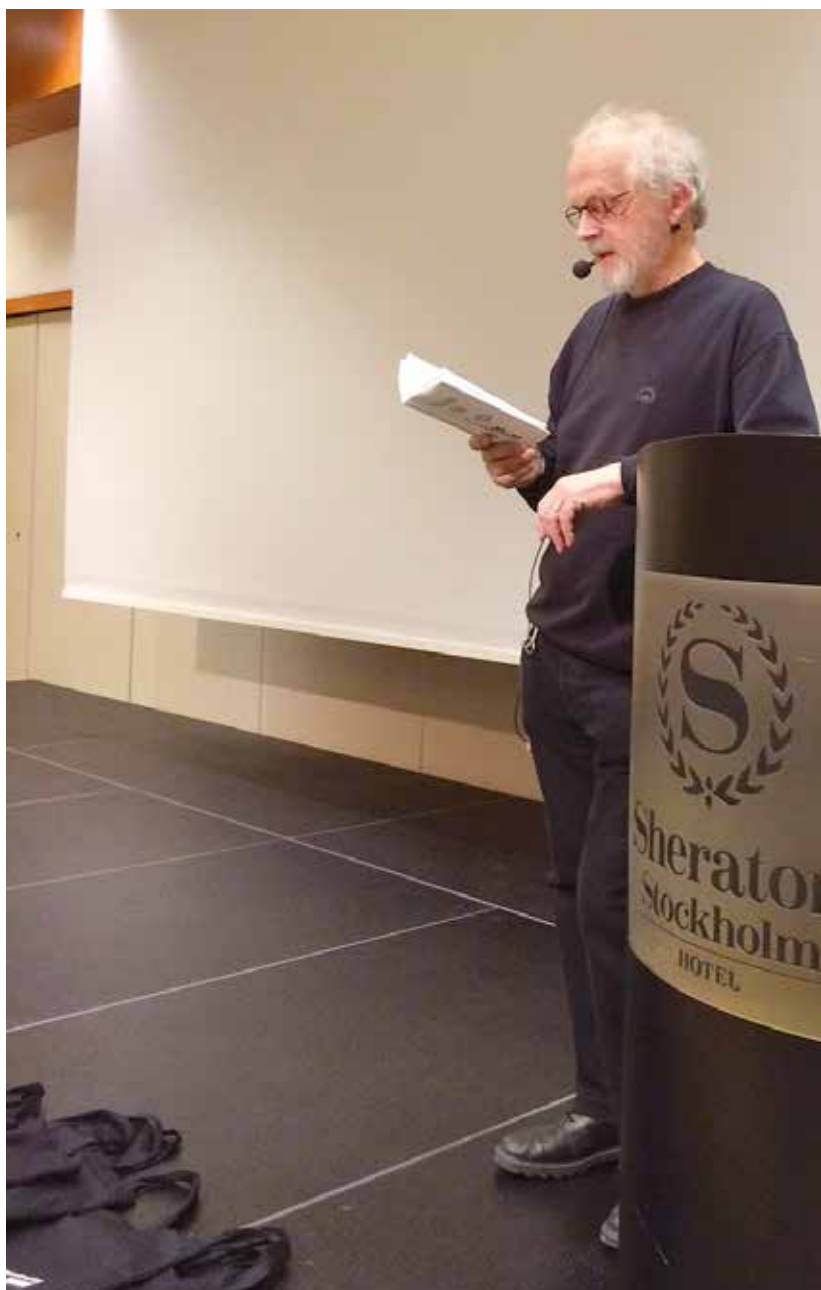
Leg. logoped, docent i utbildningsvetenskap

Vad föreställer orden?

Hur uppstår språket? Var kommer det ifrån? Det är frågor som författaren Johan Althoff ofta fått av barn han mött genom åren. Få är så lämpade som han att svara på dessa frågor. I årtionden har Johan skrivit böcker för både barn och vuxna som handlar om språket, dess uttrycksmöjligheter och hur det hänger samman med vårt tänkande.

Under SITS-konferensen 2015 var han inbjuden för att tala om språket och ordens betydelse. Inför en hänförd publik förs resonemang om hur språk och tänkande påverkar oss människor, och inte minst våra barn och ungdomar.

Inledningsvis talar Johan Althoff om språket och dess uppkomst. Hur språket har sitt ursprung i människors intresse för varandra, och hur människor, långt innan det talade språket utvecklats, använde gester och mimik för att förmedla tankar och avsikter. Rituella danser som var uppblandade med olika sorters ljud kunde härbärgera komplexa föreställningar, till exempel om världens ursprung eller utgöra besvärjelser för att få lycka i jakten. De allra första betydelsebärande ljuden har vi kvar i språket i form av interjektioner. Det är kropps-

ligt baserade känslouttryck. Johan uppmärksammar att interjektioner som uttrycker avståndstagande eller rädsla (till exempel *Fy! Usch! Schas!*) ofta rymmer en utandning som vi spontant gör vid sådana

Johan Althoff

känslor, och att glädjeinterjektioner än i dag nästan alltid innehåller en tvåstavig skrattrytm, som *Hurra!* eller *Yippie!*

Så småningom blev ljuden till symboler och successivt utvecklades språket till ett oerhört sinnrikt system uppbyggt av ett 40-tal språkljud. Dessa språkljud kan vi kombinera på ett oändligt antal sätt och genom kulturell överenskomst kan vi uttrycka och tyda varandras intentioner.

Barns språkliga utveckling

Johan poängterar hur viktigt det är för ett nyfött barn att få se ett leende ansikte. Ett barn som inte får det blir djupt skadat. Barnet har en medfödd förmåga att tolka ansiktsuttryck som är rikare än den vuxna har. Och då har ändå vuxna en väldigt stor förmåga till det.

Så småningom börjar barnet blanda in ljud. Först vokaler och sedan konsonanter, hela tiden i växelspel med sin omgivning. När små barn pratar och jollrar kan det ses som en återupprepning av språkets ursprung. Barnet har då hittat det grundläggande i språket, nämligen ett rytmiskt turtagande med en annan människa. Sedan inträder det magiska - att kunna använda språket inte bara som ett emotionellt samspel med en annan människa utan också för att dela uppmärksamhet på något annat. I och med att barnet upptäcker det tar det ett stort kliv ut i världen. Därefter följer förmågan att

göra betydelsebärande ljud för något och som inte är närvarande samt en medvetenhet om att den andre också kan uppleva det.

Språket föreställer våra tankar

Under föreläsningen kommer Johan ofta tillbaka till insikten att språket föreställer våra tankar. Små barn tycker att ord är något som tillhör själva föremålet. Sten heter sten för att den är gjord av sten. Det är tankar orden föreställer. Språk är ett sätt att skicka tankebilder till varandra

Eftersom det är våra tankar orden föreställer kan vi prata om det som inte är närvarande, om vad vi ska göra imorgon eller om vår barndom. Vi kan till och med utbyta tankar om hur universum uppstod genom en stor smäll.

Vår enorma minnesbank

Johan fortsätter med att beskriva hur vi, likt en filmregissör, tar hjälp av vår enorma minnesbank för att klippa ihop nya tankefilmer. Det är något vi gör hela tiden. Vi kan blunda och föreställa oss vad som helst. Stoffet hämtas från vårt minnesförråd och knyts sedan ihop till alla möjliga händelser, verkliga eller överkliga.

Men vi har inte bara minnen av det vi själva upplevt, sett på film eller läst oss till utan också av sådant som andra har berättat om. Vi kan därmed tänka långt utöver vad vi själva upplevt. Också dessa tankar blir en del av våra minnen som vi kan baka ihop med

andra minnen. När vi berättar nya saker för varandra blir de en del av våra minnen. Johan säger att språkförmåga är att kunna beskriva sina tankar så att de får liv för andra.

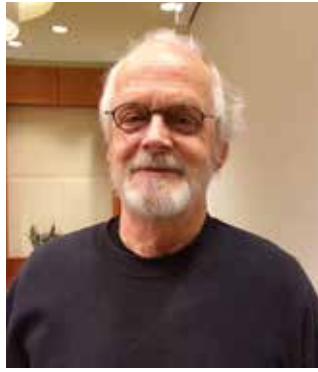
Våra minnen är inga abstrakta enheter

Johan konstaterar att språk till sitt väsen är ett gemensamt görande, det utspelas mellan minst två människor. När en pratar (eller skriver) och en lyssnar (eller läser) måste de hända lika mycket i bådas hjärnor.

Hjärnans ofantliga mängder nervceller är förbundna med varandra genom miljarder trådar och när de söker kontakt med varandra bildas samband, eller mönster. Dessa är i sin tur förbundna med kroppen, vår muskulatur och våra sinnesorgan. Det innebär att när vi äter en tårta uppstår ett neurologiskt mönster. Samma mönster uppstår när vi tänker att vi äter en tårta eller när vi läser om någon som gör det. Hjärnans minne är en simulering av ett verkligt skeende.

Johan säger att det är vanligt att missta sig och tro att minnen är abstrakta, reducerade från doft, känsel och smak. Men, fortsätter han, vi upplever ju världen med alla våra sinnen. De sinnliga upplevelserna är en del av våra minnen och gör att de kan kännas så verkliga.

Det är, menar Johan, skälet till att det oftare är mer uttrycksfullt att vara konkret än att vara abstrakt. Han understryker att det är något

Johan Althoff

som alla pedagogiskt verk-samma kan använda för att få barn och ungdomar att förstå hur man uttrycker sig på ett levande sätt. I stället för att säga att någon blev glad, som ju är ett abstrakt ord, är det uttrycksfullare att säga, - att hon skrattade och kramade om mig. I stället för att säga att hon skämdes, är det bättre att säga, - att hon slog ner blicken. Det konkreta träffar våra sinnliga erfarenheter så direkt och får liv genom våra egna erfarenheter. Det konkreta reducerar inte vår förmåga att tänka intressanta tankegångar utan skapar snarare förutsättningar för att gå djupare in i något.

Känslor ger liv åt språket

Det är först när vi fyller något med känslor av hur det kan gå till i livet, vad som är farligt, vad som är roligt och så vidare, som språk, tankar och tankeutbyte får liv. Känslorna fanns långt före språket och vi har en medfödd förmåga att känna glädje, rädsla, nyfikenhet, lust. Om man tar bort våra känslor från en tanke

återstår ingenting. Det är känslorna som fyller och förbinder språket med liv. Det förbinder oss med andra människor, med glädje och med gemensamma projekt, med att vara människor.

Men att vara konkret är inte det samma som att vara utförlig. Det handlar om att välja betydelsebärande detaljer. En situation rymmer väldiga mängder detaljer men det gäller att välja de uttrycksfullaste. De som medför att andra kan skapa ungefär samma bild. Om jag blir alltför utförlig och detaljerad släcks den andres hjärna ned, den hjärnan måste få ta fram sina egna minnen och erfarenheter. Skriver man alltför detaljerat blir det fullkomligt ointressant. Berättandets hemlighet handlar om att välja betydelsebärande detaljer, sådana som lyssnaren kan skapa sina inre bilder utifrån.

Samtidigt påpekar Johan att även om det konkreta är överlägset det abstrakta när det gäller att få liv i språket så ska man inte tro att det är fel att använda abstrakta ord. Vår abstrakta kunskap kommer ur konkreta och sinnliga erfarenheter. Språket och tänkandet byggs upp från det konkreta till det abstrakta. Det abstrakta innebär att vi har tillgång till ett oerhört intrikat system av referenser och kopplingar som gör att vi kan prata även om övergripande frågor med varandra. Men det abstrakta är alltid sprunget ur det konkreta. Våra sinnliga erfarenheter av världen är den yttersta kunskapskällan.

En leksakslåda av tankar

Johan säger att tänka är som att leka. Vårt tänkande innebär en enastående frihet att kombinera saker på nya sätt. Det är ungefär som att leva i en leksakslåda och ta fram de saker som vi vill bygga med. Eftersom vi har väldigt stora möjligheter, ställs frågan om vad som är fantasi och vad som är verklighet lite på sin spets. Det där jag planerar för morgondagen- är det verklighet eller är det fantasi? Det är både och. Allt vi vill ska ske måste först föreställas i fantasin. Men det intressanta är ju också att alla våra fantasier påverkas av verkligheten. Fantasier är tillverkade av verkligheten fast omstuvade på ett helt nytt sätt. Vi kan faktiskt inte föreställa oss någonting som inte är tillverkat av verklighet. Poängen är att verkligheten också är tillverkad av fantasi.

Detta leder oss in på frågan om hur viktigt språket är för människor att få vara delaktiga, fortsätter Johan. Delaktighet handlar om att kunna tänka och utbyta tankar,- inte bara om hur världen är utan också om hur den skulle kunna vara. Det är det som är kärnan i det demokratiska deltagandet. Det är därför vi vill att våra barn ska lära sig språk. Inte för att de ska göra och tänka som vi har tyckt och tänkt. Ett gott samhälle förutsätter tilltro till människor och tilltro till barn att kunna tänka nya tankar, ibland så djärva tankar som att allt borde vara tvärtom. Det är en

bra utgångspunkt för att tänka hur det borde vara. Att prova är en naturlig utgångspunkt, framförallt hos barn. Ett samhälle som inte förmår se förbi hur det ser ut just för tillfället, vars tankar inte förmår sträcka sig utöver hur det är, kommer bara att bli mer och mer likt sig själv.

Vad föreställer våra tankar?

Om språket föreställer våra tankar vad föreställer då tankarna? Det är en filosofisk fråga som människor har grubblat på i alla tider. En syn som varit förhärskande är att tankarna är ett slags fragmentariska spegelbilder av världen utanför oss. Men tankarna föreställer ju också saker som vi har fått oss gestaltade i vårt inre, den inre världen. Tar man bort allt det som har med våra känslor och vår vilja att göra så återstår ingenting. Det är omöjligt för oss att betrakta världen utan att själva vara en del av det. Våra tankar föreställer både den inre och den yttre världen och de går inte att skilja åt. Så fort vi betraktar världen så gör vi det genom våra inre föreställningar.

Johan betonar hur viktigt det är att människor som har med unga att göra ser till att de har berättelser, sagor, filmer, och böcker omkring sig. Barn och unga ska ha tillgång till alla möjliga föreställningar, även till synes helt verklighetsfrämmande. Ju rikare inre föreställningar, desto vidare blir ramarna för våra liv. I tankarna ligger människans

stora frihet att skapa sin värld och ju fler tankar vi kan dela med varandra, desto större blir den och därmed våra möjligheter i den.

Det inte ovanligt att Johan får brev från vuxna som läst hans böcker i unga år. Ibland skriver de att dessa böcker har förändrat deras liv. Johan beskriver det som att ibland när man läst en bok öppnas ett fönster mot något som man aldrig skulle ha tillträde till annars. Vilka fönster som öppnas, kan ha en enastående betydelse i en människas liv.

Böcker har förändrat åtskilliga människors liv.

Detta får mig att tänka på en bok jag läste många gånger som barn. Boken var, -"Anne på Grönkulla"- (L. M. Montgomery) och den handlar om en föräldralös flicka som efter att ha bott på barnhem kommer till ett riktigt hem. Än idag är jag oförmögen att förklara hur det kom sig att en bok, skriven under tidigt 1900-tal kunde tilltala mig så starkt.

Har du någon bok som berört dig särskilt starkt och som kanske öppnat nya fönster mot världen? Vilken bok skulle du vilja erbjuda en ung människa i syfte att öppna fönster mot nya insikter?

Johan Althoff bjöd på svindlande tankar om språkets makt och möjligheter. Men han gav oss också en sköningslös påminnelse om vilka följder ett begränsat språk kan medföra. ●

Annelie Westlund

International Association of Logopedics and Phoniatics

I år var det trettionde gången som IALP, den internationella sammanslutningen inom logopedi och foniatri, anordnade en kongress. Den första kongressen hölls i Wien redan 1924 och sedan dess har man träffats regelbundet med undantag för perioden under andra världskriget.

IASLT, Irish Association of Speech and Language Therapists, stod som värd för årets kongress som ägde rum i en konferensanläggning och hotell utanför Dublin. CityWest är ett av Europas största hotell med kapacitet för betydligt fler än de 1 100 personer från alla världsdelar som träffades under några dagar i slutet av augusti.

Öppningsceremonier tenderar att vara lite långdragna och fulla av tal som kan upplevas som mindre intressanta. Så icke denna gång. Traditionsenligt

Foto: Astrid Frylmark

Kören Move4Parkinsons sjöng under invigningsceremonin

Foto: Camilla Svedelius

inleddes kongressen med en flaggparad i bästa olympiska stil. Podiet pryddes sedan under hela kongressen av IALPs flagga, den irländska och den maltesiska, eftersom sittande IALP-president, professor Helen Grech, kommer från Malta.

Öppningstalaren, Declan Murphy, påpekade att kommunikation är en mänsklig rättighet och att våra yrkesgrupper bidrar till att möjliggöra delaktighet för honom och många andra. Declan Murphy är 29 år och har Downs syndrom. Han läste innantill i lugnt tempo och tryckte fram sitt manus på bildskärmen varefter han läste upp det. En verklig prestation som ledde till stående ovationer.

Vidare följde medverkan av en kör bestående av personer med Parkinsons sjukdom, Move4Parkinsons, dirigerad av en logoped. Bra idé! Slutligen fick syster Marie de Montford, en dyslexiforskande nunna som är högt älskad av alla Irlands logopedier, en välförtjänt utmärkelse.

Foto: Astrid Frylmark

Lunchpaus i utställningshallen. Från vänster: Lilly Cheng, ny IALP-president från SanDiego, USA. Vanessa Borg, IALPs kansli och Helen Grech, IALPs avgående president, båda från Malta.

Lunchpaus ute i solen, Maria Krüger Vahlquist från logoped-utbildningen i Uppsala

Till kongressens traditioner hör också att uppmärksamma alla deltagande föreningar. SITS var representerat av en fin poster som Annika Söder från SITS styrelse tagit fram. Den prydde sin plats under en av många postersessioner och var också med under en särskild sammankomst för representanter för de olika föreningarna.

Det fanns flera svenska medverkande i parallella program inom bland annat afasi- och röstforskning, men referaten här fokuserar, liksom SITS, på barnspråk. På barnsidan fanns bland annat Anna-Karin Larssons poster.

Organisation

IALP består av en styrelse och ett antal kommittéer. Varje kommitté ansvarar för ett kliniskt kunskapsområde, till exempel Child Language och Child Speech. En kommitté är ett nätverk av forskare som tillsammans samordnar kunskapsutbyte genom att till exempel

IALPs webbplats, www.ialp.info, innehåller en del matnyttigheter som till exempel FAQ, engelskspråkiga frågor och svar om språkstörning.

Twitter under kongressen kan sökas under: #ialpdublin2016

Twitter för nästa kongress kan sökas och följas under: #Ialptaiwan2019

arrangera sammanhängande programpunkter under kongressen. Styrelsen har ett fysiskt möte per år och övrigt utbyte sker via e-post. Föreningen är också knuten till WHO och en representant därifrån deltog i delar av kongressen.

För tre år sedan fick jag det stora förtroendet att bli invald i IALPs styrelse efter att ha nominerats av dåvarande styrelseledamöterna i SFFL-SITS Susanne Loheman och Gertrud Edquist. Nu är jag till min glädje omvald för ytterligare tre år. Det är inspirerande och utvecklande

med det globala perspektivet. Ny president för IALP är Lilly Cheng, som är professor i San Diego men – som hon själv uttrycker det – ”made in Taiwan”. Nästa kongress, år 2019, äger rum i Taiwans huvudstad Taipei. En anledning så god som någon att besöka detta intressanta land! Kongressen därefter, år 2022, äger rum i Auckland, Nya Zeeland, som vann omröstningen att få stå för arrangemanget. •

Astrid Frylmark

Astrid Frylmark presenterade SITS för övriga medlemsorganisationer

Vilka faktorer påverkar språkstörning?

Reflektioner över motståndskraft och risk

Vilka faktorer påverkar utvecklingen hos barn med språkstörning? Det talade Gina Conti-Ramsden, professor i logopedi vid The University of Manchester, om vid den första stora plenarföreläsningen i Dublin. Conti-Ramsden är en av initiativtagarna till RALLI-kampanjen på Youtube, där hon medverkar i flera filmer. Hon är också välkänd för sina longitudinella studier av barn med språkstörning. I omedelbar anslutning till föreläsningen höll även professorerna Fiona Gibbon, Cork och Julie Dockrell, London, korta anföranden.

Barn med språkstörning har brister i förmågan att lära sig och att använda språk trots en i övrigt typisk utveckling. De utgör en stor andel av barnen – tjugo procent är språkligt sköra, tio procent har verkliga problem och sju procent kan sägas ha en språkstörning. Hur språkstörningen manifesteras varierar mellan olika individer. Forskning visar starka samband mellan språkstörning och läs- och skrivsvårigheter under barndom, ungdom och vuxenliv. Barn med språkstörning riskerar mer än andra barn att misslyckas i skolan, bli socialt isolerade, få uppförandeproblem och emotionella problem.

Olikheterna mellan enstaka barn med språkstörning utgör

en utmaning för kliniker och pedagoger. Hittills har en stor del av den vetenskapliga forskningen ägnats åt själva svårigheterna och analyser av riskfaktorerna. Forskning bedrivs också, i ökande utsträckning, om att identifiera vilka styrkor hos barn med språkstörning som kan utgöra skyddsfaktorer som leder till en mer positiv utveckling och bättre resultat. Biologiska, psykologiska och miljömässiga faktorer av betydelse kommer att presenteras. I texten lägger jag också in några kliniskt-praktiska reflektioner som kan dras av föreläsningen.

Debatt om terminologi

Även om begreppet language impairment, LI, används internationellt arbetar professionerna och forskarna med att hitta en gemensam terminologi för att beskriva dessa barn. I dag finns ingen allmänt vedertagen begreppsapparat som möjliggör informationsutbyte och samarbete genom de olika stegen i barns utveckling. Uttryck som ”specifik språkstörning”, ”tal-, språk- och kommunikationssvårigheter”, ”försenad språkutveckling” och ”primära språksvårigheter” förekommer – listan kan göras lång. Det finns också olikheter inom och mellan länder i fråga om

hur man diagnostiserar. Nu pågår multinationella, multidisciplinära försök att skapa konsensus inom området. I denna text används begreppet språkstörning. (Även i Sverige pågår ett terminologiarbete på nationell nivå).

Barn med språkstörning

Vanligtvis kommer barn till logoped efter att de uppfattats ha svårigheter utifrån den kunskap som finns om språkutveckling hos anhöriga eller samhällets institutioner. I stället för att nå ”milstolpar” i utvecklings-schemat (första orden vid ett år, tvåordssatser vid två år) är de flesta barn med språkstörning långsamma i starten. Det är ett signum för språkstörning att barnen är sena med att säga sina första ord och att skapa korta meningar. Vissa barn med autismspektrumstörningar börjar först tala men förlorar sedan orden. Så är det inte hos barn med språkstörning. Den tidiga språkutvecklingen är därför ett sätt att särskilja dessa grupper från varandra och utgör ett differentialdiagnostiskt tecken mellan språkstörning och autism under förskoleåren. Under denna period kan svårigheter med språkets ljudsystem, fonologi, också förekomma men uttalsavvikelser i denna ålder utgör inget säkert tecken på att språkstörning föreligger.

Vanligtvis försvinner uttalssvårigheterna under barndomen eller blir mindre uppenbara – med undantag för de barn som har anatomiska avvikelser eller andra orofaciala motoriska svårigheter/apraxi. De flesta barn med språkstörning går att förstå. Det är också värt att notera att en minoritet (fem procent) av barnen med språkstörning inte är sena med att börja tala. De får problem senare, efter att ha erövrat de första orden. För dessa barn uppkommer svårigheterna när de ska börja bilda meningar.

*ATT ALLTFÖR TIDIGT
PRECISERA SIN DIAG-
NOS KAN LEDA TILL
ATT DEN BEHÖVER
REVIDERAS SENARE.
JÄMFÖR MED ESSEN-
CE-TANKEN.*

Vilka faktorer påverkar språkstörning?

Det är uppenbart att språkstörning inte är resultatet av en enstaka riskfaktor. Ett antal teorier har lanserats, med fokus på olika företeelser som alla har visst empiriskt stöd. Det förefaller sannolikt att flera riskfaktorer är inblandade, och Gina Conti-Ramsden anser att barn alltid gör så gott de kan, och att barns beteende signalerar om något är fel. Att försöka se bakom beteendet är därför nödvändigt i varje utredning, liksom att sedan arbeta för att förbättra språkförståelsen hos dessa barn. Inte minst viktigt är det att lära barn att förstå sin egen kropp och kunna uttrycka hur de mår och vad de känner. Ge ord för mående och känslor!

Biologiska faktorer: Kön, genetik och neurobiologi

Språkstörning är vanligast bland pojkar. Antalet pojkar är ungefär dubbelt så högt som antalet flickor och i vissa miljöer, som språkförskolor, kan

obalansen mellan könen vara ännu högre, 3:1. Stora epidemiologiska studier hittar dock tämligen jämna proportioner mellan pojkar och flickor.

*HUR SER KÖNSFÖR-
DELNINGEN MELLAN
ELEVER MED KON-
STATERAD SPRÅK-
STÖRNING UT PÅ DIN
ARBETSPLATS?*

Vad får då omgivningen att remittera fler pojkar? En förklaring kan vara att fler pojkar än flickor har samtidiga svårigheter med beteende som ett resultat av sin frustration. Det finns forskningsstöd för att pojkar med språkförståelseproblem i högre utsträckning än flickor tar till aggression och blir utåtagerande. Gina Conti-Ramsden anser att barn alltid gör så gott de kan, och att barns beteende signalerar om något är fel. Att försöka se bakom beteendet är därför nödvändigt i varje utredning, liksom att sedan arbeta för att förbättra språkförståelsen hos dessa barn. Inte minst viktigt är det att lära barn att förstå sin egen kropp och kunna uttrycka hur de mår och vad de känner. Ge ord för mående och känslor!

*NÄR ETT BARN INTE
SKÖTER SIG, KOLLA
SPRÅKET – OCH SÄR-
SKILT FÖRSTÅELEN!*

Det finns stark evidens från familje-, tvilling-, adoptions- och genetiska studier att

språkstörning ärvs. I tvillingstudier framkommer att det bland enägstvillingar är högre risk att båda har svårigheter än bland tvåägstvillingar. Ärtlighetsmönstren är dock komplexa, och flera gener är involverade. Syskon till ett barn med språkstörning löper 30 procents risk att få samma problem. Detta bör man känna till som kliniker.

*FRÅGA ALLTID FA-
MILJEN OM SYSKON,
FÖRÄLDRAR ELLER
ANDRA NÄRSTÅENDE
HAR ELLER HAR HAFT
LIKNANDE SVÅRIG-
HETER!*

Tekniska framsteg har möjliggjort undersökningar av hur hjärnan utvecklas hos barn med språkstörning. Resultaten påvisar en annorlunda asymmetri och auditiv bearbetning. Dessa ovanligheter finns dock även hos barn med andra svårigheter. Neurobiologiska markörer för språkstörning saknas alltjämt.

Kognitiva faktorer

Minne, informationsbearbetning och temporal ljudbearbetningsmekanismer som påverkar den grammatiska representationen har föreslagits utgöra riskfaktorer för språkstörning.

Fonologiskt korttidsminne, som kan provas genom repetition av nonord, är en tämligen pålitlig riskfaktor för språkstörning eftersom uppgiften skiljer mellan barn med språkstörning och ålders- eller språkmatchade

barn med typisk språkutveckling. Svårigheter med sådana repetitionsuppgifter har dessutom visat sig vara ärftliga. Att mäta fonologiskt korttidsminne har länge varit vanligt vid utredningar. De flesta studier rör barn över fyra år. Det finns dock forskare som prövat uppgiften tidigare, med två- till treåringar. Enligt vissa studier är procedurminnet nedsatt hos barn med språkstörning, medan dessa fynd inte bekräftas av andra studier. Ytterligare forskning behövs.

PRÖVNING AV FONOLOGISKT KORTTIDSMINNE BÖR INGÅ I VARJE SPRÅUTREDNING, ÄVEN MED DE YNGSTA.

Miljöfaktorer: Föräldrars utbildningsnivå och socioekonomisk status

Ett barn är en del av en familj och familjer är komplexa system. Barn växer upp i hem och sociala miljöer som kan variera i fråga om föräldrars beteende och attityder och tillgång till materiella värden som leksaker att leka med och böcker att lyssna till. Det finns proportionerligt sett betydligt fler barn med språkstörning i socialt utsatta områden. Barn som är fattiga kan vara minst två år efter vid skolstart.

Barn till välutbildade föräldrar har hört tre gånger så många ord som barn till socioekonomiskt utsatta föräldrar när de börjar skolan. Ett sätt att kartlägga dessa brister är att

mäta hur barn möter språket. Det finns också kulturer i världen där vuxna inte talar barninriktat till sina barn, utan som till vuxna. Barn utvecklar sitt språk även i en sådan miljö. Och barn med språkstörning finns även i språkligt gynnsamma miljöer. Enbart miljöpåverkan räcker inte som förklaring till det ökade antalet barn med språkstörning. Det är nödvändigt med extra språkligt stimulerande insatser i förskola och skola i socialt utsatta miljöer, och med logopedinsatser till de barn som är beroende av detta oavsett social miljö.

FLER BARN I SOCIALT UTSATTA MILJÖER BEHÖVER STRUKTURERADE SPRÅKINSATSER. BARN MED SPRÅKSTÖRNING FINNS I ALLA MILJÖER. DET FINNS MÅNGA FRAMGÅNGSRIKA PROJEKT I SOCIALT UTSATTA OMRÅDEN.

Skyddsfaktorer: Social kompetens

Barn med språkstörning är sociala. I motsats till barn med autismspektrumstörning vill barnen med språkstörning interagera med andra. De är måna om andras behov, är hjälpsamma och vänliga, vill samarbeta med andra och kan känna empati. Här är forskningen i sin linda. Gina Conti-Ramsdens longitudinella forskning antyder att social

förmåga är en viktig tillgång för barn med språkstörning. Inte minst utgör social kompetens ett skydd mot att hamna i problem som tonåring. Gina Conti-Ramsden efterlyste i sin föreläsning mer fokus på barnens sociala förmåga – hur ofta gör vi en bedömning? Hur ger vi stöd? I vår anamnes bör en kartläggning av social kompetens ingå. Då kan vi hjälpa barnet att dra nytta av eventuella styrkor eftersom social samvaro leder till mer språkstimulans och språkanvändning. Insatser i syfte att främja utveckling av social kompetens borde även ingå i interventionen för barn med språkstörning. För barn med autismspektrumstörning är detta en självklarhet.

BEDÖMNING AV OCH STÖD TILL BARNENS SOCIALA UTVECKLING BÖR VARA EN SJÄLVKLAR DEL AV INSATSEN.

Avslutande kommentarer

Ingen enskild riskfaktor är tillräcklig för att förklara språkliga svårigheter hos alla barn. Det är mer komplicerat än så. Det är viktigt att identifiera risk- och skyddsfaktorer i förebyggande arbete och när man utreder språkstörning hos ett barn. Utöver att erbjuda information och evidensbaserade behandlingsinsatser bör man också kartlägga risk- och skyddsfaktorer för att kunna skraddarsy sin intervention. På så sätt kan en gynnsam utveckling inledas. Insatserna

måste fortsätta förbi småbarns-åren, upp genom skolålder och ungdomstid.

*HUR SER DET UT MED
INSATSERNAS KONTI-
NUITET FÖR BARNEN
OCH UNGDOMARNA I
SVERIGE?*

Fiona Gibbons kommentarer
Fiona Gibbon är professor i logopedi i Cork, en stad på södra Irland med bostadsområden där den sociala utslagningen är påtaglig. Här har man bedrivit ett förebyggande projekt, Happy Talk, bland barn i åldern 0–6 år i ett område där 60 procent av barnen bedömdes ha ett språk som var otillräckligt för skolgången. Syftet med projektet var att

- förbättra språket och inlärningsförmågan för 0–6 åringar i utvalda områden
- öka föräldrars förmåga att stödja sina barns språkutveckling
- skapa ett samhälleligt förhållningssätt till språk
- uppvärdera tidiga insatser och utbilda personal i förskolan i att stödja barnens språkutveckling
- observera, mäta och utvärdera resultatet.

Logopederna i projektet arbetar med föräldrar och förskolepersonal. De tillhandahåller idéer, strategier och ger stöd för att stimulera språkutveck-

lingen. Allt som pågår noteras och utvärderas.

Efter första skolåret kunde resultat avläsas i form av andel elever som hade genomsnittliga språkliga färdigheter. Denna grupp hade ökat från 39 procent år 2011 till 86 procent år 2013. När man studerade olika språkliga delar varierade resultatet mer – både positivt och negativt. Det område där det var svårast att nå förbättringar var berättarförmåga, ”narrative skills”, men ökningen var likväldig anmärkningsvärd, från 22,9 till 47,1 procent. Det finns med andra ord mycket kvar att brottas med, trots det goda resultatet.

Fiona Gibbon nämnde även liknande projekt i andra områden inom och utanför Irland. Språkförståelse var ett ord som hon och många andra gång på gång återkom till under föreläsningarna. Förutom rent språkliga begränsningar hos barnet finns det en rad andra faktorer som påverkar förståelsen, som talhastighet, röstkvalitet, accent/dialekt och förekomst av buller.

Julie Dockrells kommentarer
Även Julie Dockrell, psykolog och professor i London, kommenterade svårigheterna med terminologin inom verksamhetsfältet. Lärarna i England vet inte vad språkstörning är – inte ens specialpedagogerna. Det pågår även en mångårig diskussion om språkstörning kontra ickeverbal begåvning. Här har man nu släppt tanken på att enbart genomsnittligt begåvade eller högbegåvade ska kunna

ha språkstörning, enligt Julie Dockrell. Mer och mer används uttrycket ”language age”.

Det råder en osäkerhet och inkonsekvens i användningen av terminologi även då det gäller kontrasten mellan att vara sen och att ha en avvikande utveckling (”delay” eller ”disorder”). Med anknytning till Fiona Gibbons diskussion om klassrumsmiljöns betydelse konstaterade Julie Dockrell att elever utan språkliga svårigheter klarar att ta in information trots yttre störning av olika slag, medan elever med språkliga svårigheter förlorar dubbel. Lärare överskattar ofta vad barnen kan tillgodogöra sig. Lärare behöver verktyg för att arbeta med läsförståelse, narrativ förståelse och ordförråd. Skriftspråket utgör ett ”fönster” till barnets språk även bland äldre barn. Ofta hörs inte deras språkliga svårigheter i deras tal.

Julie Dockrell tipsade avslutningsvis om Center of the Developing Child vid Harvard University, där man kan hitta många fakta om barns utveckling och om olika sätt att ge stöd. •

Astrid Frylmark

Litteratur

Denna föreläsning finns publicerad som vetenskaplig artikel

Conti-Ramsden G. & Durkin K. (2015). What factors influence language impairment? Considering resilience as well as risk. *Folia Phoniatrica et Logopaedica* 2015;67:293–299.

Inför språket är vi alla lika olika

Program

Fredagen den 18 november 2016

- 08.00 - 09.00 Registrering och kaffe
- 09.00 - 09.15 Inledning
- 09.15 - 10.15 **Att undervisa nyanlända**
Tiia Ojala
- 10.15 - 10.30 Utställarpresentationer
- 10.30 - 11.30 Utställning
- 11.30 - 12.15 **Tal- och språkpriset**
- 12.15 - 12.45 Lunch
- 12.45 - 13.30 Utställning
- 13.30 - 14.30 **Att som förskollärare stödja barns kommunikation**
Anne Kultti
- 14.30 - 15.00 Utställning
- 15.00 - 16.00 **Att utreda med tolk**
Lena Åberg
- 16.00 - 17.00 Utställning och mingel med buffé och dryck

Tiia Ojala

Anne Kultti

Lena Åberg

*Anna
Flyman Mattsson*

Luz Solano

Ketty Holmström

Lördagen den 19 november 2016

- 08.30 - 09.30 **Årsmöte**
- 09.45 - 10.45 **Att lära sig ett andraspråk i skolan**
Anna Flyman Mattsson
- 10.45 - 11.00 Bensträckare
- 11.00 - 12.00 **Använd dina språk**
Luz Solano
- 12.00 - 13.00 Lunch
- 13.00 - 14.00 **Lexikal förmåga och lexikal användning**
Ketty Holmström
- 14.00 - 14.30 Paus
- 14.30 - 15.30 **En historia om kärlek, svek och försoning**
Arkan Asaad

Arkan Asaad

Du har väl inte missat att **ANMÄLA DIG?**

Kurskalendarium

Gemensamma vägar – nordisk specialpedagogisk konferens

Plats: Mo i Rana, Norge

Datum: 19-20 oktober

Information: <http://www.pedag.umu.se/forskning/specialpedagogik/natverk-specialpedagogik/gemensamma-vagar/>

7:e nationella konferensen i logopedi

Tema: Jämlik logopedi

Plats: Jönköping

Datum: 17-18 november

Information: <http://plus.rjl.se/logopedi>

SITS kongress

Plats: Stockholm

Datum: 18-19 november

Information: www.sits.nu

ALF kongress

Efteruddannelseskursus 2017

Plats: Hotel Nyborg Strand, Danmark

Datum: 27-28 mars

Information: www.alf.dk

Specialpedagogiska skolmyndigheten, SPSM

Webbadress: www.spsm.se

Specialpedagogiska skolmyndigheten erbjuder ett flertal kostnadsfria seminarier, utbildningar och distanskurser.

Svensk Intresseförening för Tal & Språk

Styrelse

Ordförande Sofia Norrman, Norrtälje
sofia.norrman@gmail.com

Vice ordförande Anna Strömberg, Järfälla
anna.stromberg@spsm.se

Sekreterare Sophie Bergman, Stockholm
sophie.bergman@gmail.com

Ledamot Camilla Svedelius, Bålsta
camilla.svedelius@bktv.nu

Ledamot Annika Söder, Everöd
annika.soder@kristianstad.se

Ledamot Nadia Andersson, Vendelsö
nadia.andersson@huddinge.se

Ledamot Åsa Holfve, Säter
asa.holfve@skola.sater.se

Redaktionsgrupp:
Camilla Svedelius
camilla.svedelius@spsm.se

Annelie Westlund
annelie.westlund@spsm.se

Barbro Bruce
Barbro.bruce@hkr.se

Ansvarig utgivare för Tal & Språk:
Sofia Norrman

Ansvarig för hemsida och Wibelfond:
Anna Strömberg
anna.stromberg@spsm.se

Medlemskap:
Årsavgiften är 350 kronor. Plusgiro 60 63 80-4.

Vid inbetalning av medlemsavgiften, tänk på att uppgge både namn och adress.

Om du betalar via internet, glöm inte att uppgge fullständigt namn. Detta är nödvändigt för att tidskriften och övrig information ska nå ut till alla medlemmar.

Obs! Medlemskapet är personligt och kan inte vara ställt på kommuner eller institutioner.

Medlemskap för pensionärer och studenter: 150 kr/år.

Se information på www.sits.nu

Kontakt: sits@mittkompetens.se

SITS för ett datoriserat medlemsregister för internt bruk.

www.sits.nu

AVSÄNDARE

Svensk Intresseförening för Tal & Språk
c/o MittKompetens AB
Nattviksgatan 6
871 45 Härnösand

B

